

ТАФАККУР

ИЖТИМОЙ-ФАЛСАФИЙ,
МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ
ЖУРНАЛ

ТАФАККУР 2/2022

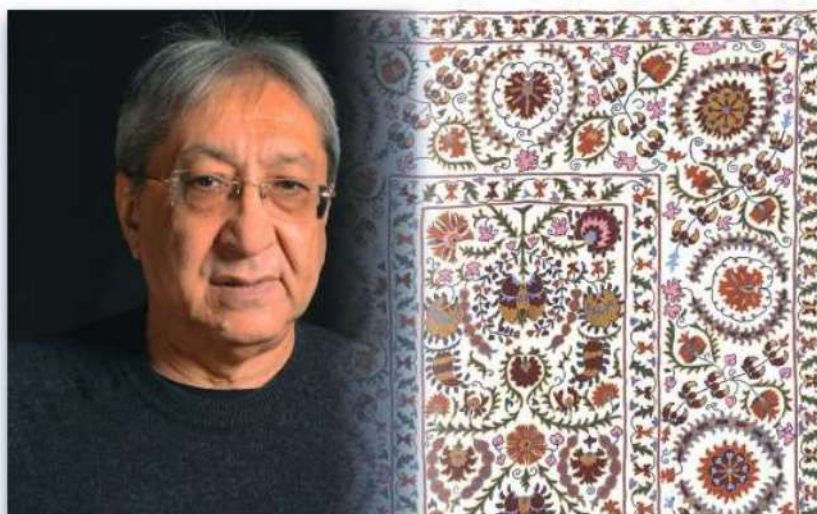
Тафаккур

ИЖТИМОИЙ-ФАЛСАФИЙ, МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ ЖУРНАЛ

Журнал 1994 йилдан чиқа бошлаган. Бир йилда тўрт марта нашр этилади.

НИМА ДЕЙСИЗ, ЗАМОНДОШ?

Чин санъатни излаб. Академик Акбар ҲАКИМОВ
билан суҳбат.....6

ЖАМИЯТНИНГ МАҚСАДИ

Абдурахим ЭРКАЕВ. Учинчи Ренессанс: мақсад ва
мўлжаллар.....20

Жавлон УМАРБЕКОВ. "Тамаддун"

Муқова Пабло Пикассонинг "Герника" картинаси асосида ишланди.

Бош муҳаррир
Эркин АЪЗАМ

Таҳририят

Собиржон ЁҚУБОВ
(бош муҳаррир ўринбосари)

Султонмурод ОЛИМ
(бўлим мудир)

Нодира ОҒОҚ
(бўлим мудир)

Ольга ЖОЛДАСОВА
(бўлим мудир)

Насрулло ЭРҒАШ
(муҳбир-муҳаррир)

Наргиза УСМОНОВА
(техник муҳаррир)

Жамоат кенгаши

Ўрозбой АБДУРАХМОНОВ

Абдулла АЪЗАМ

Хуршид ДАВРОН

Минҳолиддин МИРЗО

Шўхрат РИЗО

Сирожиiddин САЙИД

Хайриiddин СУЛТОН

Абдурахим ЭРКАЕВ

Муртазо ҚАРШИБЎЙ

Дилмурод ҚУРОНОВ

Муассис – Республика Маънавият ва маърифат маркази.

Ўзбекистон Республикаси Матбуот ва ахборот агентлигида 0219-рақам билан рўйхатга олинган. Матнларда фойдаланилган мисол, кўчирма ва маълумотлар аниқлиги учун муаллифлар жавобгардир.

Журналдан кўчириб босилганда манба қайд этилиши шарт.

Маназилимиз: Тошкент шаҳри, Бобур кўчаси, 9-бино.

tafakkurtahririyati@mail.ru

Журнал андазасини дизайнер Раҳматжон Юнусов тайёрлади.

"Маънавият" нашриёти босмахонаси. Тошкент шаҳри, Пахлавон Махмуд 2-берк кўча, 2-бино. 2022 йил 26 июль кунги босмахонага топширилди. Қоғоз бичими 70х100 мм 6 босма табоқ. 22-60-букюртма. Нашр алали 8560 нусха.

SAHIFALARIDA

саҳифаларида

ЯНГИ АСР МУАММОЛАРИ

Виктор АЛИМАСОВ. Нур ва соя.....26

ОЛИЙ МЕЗОНЛАР

Нодира ОФОҚ. Бири мардуд, бири мақбул.....32

КҮНГИЛ САЛТАНАТИ

Носиржон ЖҶРАЕВ. Одамга айландим муҳаббатдан сўнг.....40

ЎТГАНЛАР ЁДИ

Усмон АЗИМ. Улуғ отдошим.....44

АҚЛ МУНОЗАРАСИ

Хуршид ДҶСТМУҲАММАД. “Бошсиз одам” бошсизми?.....50

НАВОИЙ СОҒИНЧИ

Муртазо ҚАРШИБОЙ. Меҳрибоне ким?.....56

БУЮКЛИК ТИМСОЛЛАРИ

Темур ЖҶРАЕВ. Румий: ботиний баҳ-
ралар.....62

МОҲИЯТ ЖИЛОЛАРИ

Шерназар ҚҶШНАЗАРОВ. Истисносиз қоида,
қоидадаги истисно.....68

ЖАВОҶДАГИ ЖАВОҶИР

Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ. Китобим ичра
сен борсан.....74

75

ТАЛҚИН ВА ТАДҚИҚОТЛАР

Акрам АКМАЛОВ. Комилликнинг қўш
устуни.....82

Замирахон ИСОҚОВА. Баҳс ман этилган
масала.....83

Гулчеҳра НАВРҶЗОВА. Дилга дарж
нақшлар.....85

Зебо БЕРДИЕВА. Қарзга олиш санъати...86

Равшанжон АБДУЛЛАЕВ. Худоёрхон
хазинаси изидан.....88

Салоҳиддин АЗИЗБОЕВ. Асрларга ҳам-
нафас мерос.....89

Зилола АСҚАРОВА. Афсонағўй мусаввир...91

Жасурбек АҲМЕДОВ. Кўҳна тарих
шодаси.....92

Ҳамроқул РАҲМОНҚУЛОВ. Санъат
ҳандасаси.....93

Журналнинг инглизча мухтасар
мазмуни.....95

Dilga darj naqshlar

Нақшбандия тасаввуфнинг мукаммал таълимотларидан бири ҳисобланади. Чунки у ўзигача бўлган барча тариқатларнинг энг яхши томонларини жамлаган камолот йўлидир.

Нақшбандия таълимотининг асосий шиори бўлмиш “Дил ба ёру, даст ба кор” ғояси илмда бир қадар шарҳланган. Бироқ “нақш банд, ба дил банд”, яъни “нақш боғла, дилга боғла” моҳияти тўлиқ ёритилмаган. Бу шиорнинг моҳиятини тавсифлаш учун, аввало, нақш сўзи мазмун-моҳиятини англаш лозим. Расм тушунчаси билан нақшни қиёсласак, расм юза қисмда чизилади, аммо нақш ботин билан боғланади. Расм юза қисмида бўлгани учун уни ўчириб ташлаш мумкин. Аммо нақш нарсани ўйиб ичига киргани сабаб абадий из қолдиради.

Нақшбандия таълимотида нақш Оллоҳга муҳаббат рамзи бўлиб, уни инсон танасидаги абадият билан боғланадиган, тана ва руҳни илоҳий қувватларга пайваст этадиган, амр ва шаходат оламининг маркази бўлган қалбга боғлаш лозим. Инсон қалби Оллоҳнинг назаргоҳи ва манзил-маконидир. Зотан, қалбда Яратувчидан ўзгани сақлаш мумкин эмас. Баҳоуддин Нақшбанд бундай таъкидлаганлар:

*Зи ғайрат хонаи дилро зи ғайрат кардаам холи
Ки, ғайратро намешояд дар ин хилватсаро будан.*

Мазмуни:

*Ғайрат қилиб дил уйини ғайрдан бўшатдим,
Ғайр бу хилват саройига муносиб эмас.*

Қалб – инсон аслияти рамзи. Илоҳий асл моҳият маконидир ва унда нақшланган илоҳий нақш бутун вужуддаги ўзга нақшларни маҳв эта олади.

Алишер Навоий устози ва пири Абдурахмон Жомий раҳбарлигида нақшбандия йўлини тутган ва мазкур тариқатнинг афзалликларини бутун борлиғи билан ҳис этган. “Ҳайрат ул-аброр” достонида, жумладан, Баҳоуддин Нақшбанд ҳам мадҳ этилади. Шоир 30 мисрालи парчада “нақш” калимасини 31 марта ишлатиб, бу улуғ зот асослаган таълимот моҳиятини маҳорат билан очиб беради.

Навоийнинг фикрича, бутун борлиқ, само ва Ерни яратган зот – “Наққош”, “Нақшбанд”, “Мунаққаш”, “Нақшсоз”, “Нақшбин” номларига

муносиб. У борлиқни ўз асари сифатида яратган. Оллоҳнинг бу асарини Навоий китобга қиёс этиб, уни саҳифа ва варақлардан иборат, дейди. Шунинг учун бўлса керак, шоир 18 минг оламини тилга олади. Дарҳақиқат, Ернинг ҳам, самонинг ҳам етти қават экани, инсон вужуди ҳам қаватлардан иборатлиги ҳақ. Буюк қалам соҳиби Оллоҳни фақат Мусаввир эмас, балки Наққош ҳам деб атайди. У ўзи яратган асари варақларини бетақрор нақшлар билан беаганини ёзади. Буюк Наққош ўз қудрати рамзи бўлган инсонни ҳам яратган. Пайғамбар, валий, олимлар эса одамларнинг нақши ҳисобланади. Навоий шулар ичида “энг дилнавоз нақш” деб Баҳоуддинни мадҳ этади ва уни “нақшбандлар шоҳи” сифатида улуғлайди. Чунки шоҳ Нақшбанд яратган таълимот қалбларда нақшланган. Шунинг учун у дилларда илоҳий нурни жилолантиради. Баҳоуддиннинг дилнавозлиги ҳам асли кўнглида жуд нақши нақшланганлигида намоён бўлади: *Собит анинг кўнгли аро нақши жуд, / Маҳв ўлиб ул саҳфада нақши вужуд.*

Навоий фикрича, Баҳоуддин кўнглида нақшланган жуд, яъни эҳсон, саховат, очиқлик нақши таъсирида вужуддаги барча нафсоний нақшлар йўқолган. Бу эзгулик нақши исломий тарҳда бўлиб, барча куфр нақшларнинг йўқолишига олиб келади. Чунки қалбдаги бу илоҳий нақш нурлари шунчалик куч-қувватга эгаки, вужуддаги истаклар асосида туғилган нафсоний нақшлар умуман йўқ бўлиб кетади. Муҳаммад алайҳиссаломнинг қалбларини поклаб, меърожга чиққанлари ҳам бунга мисол бўла олади.

Достондаги “Мунча ажаб нақш ила аржманд, / Кимса эмас ғайри Шаҳи Нақшбанд” деган сатрлардан маълум бўладики, Баҳоуддин қалбида кашф бўлган энг улуғ нақш нақшбандия камолот йўли экан. Мазкур таълимотнинг моҳияти имон бўлиб, бу – ихлос ила қалбда Оллоҳни нақшлаб, барча боғланишлардан узилиш, ҳалол, пок, риёсиз эзгу ишлар билан машғул бўлишни талаб этади.

Наққоши азал инсон фитратида белгиланган вазифасини адо этиши учун касбу кор ва илмга муҳаббатни туғдиради. Оллоҳ Баҳоуддиннинг кимхоб тўқувчи нақшбандлар оиласида дунёга келишини ирода этди. Кейинчалик Баҳоуддин номи билан эътироф этилиб, маълум ва машҳур

бўлган Муҳаммад ибн Муҳаммад ал-Бухорий (1318 – 1389) отаси билан Бухоронинг жаҳонга машҳур энг сара кимхоб матосига нақш боғлаш жараёнида энг гўзал нақш Оллоҳ ва бу гўзалликни абадий нақшлаш жойи эса қалб эканини англайди. Касб-кори тажрибасидан келиб чиқиб “Нақш банд, ба дил банд”, деган ўғитни айтди ва у кейинчалик нақшбандийларнинг муҳим шиори-га айланди.

Нақшбандия таълимоти асосидаги илоҳий нақш инсон вужудини фоний нақшлардан поклаб, фақат боқий, асл нақш билан безанишга олиб келади. Бундай инсон барча фоний боғланишлар-

дан узилгандан кейин ҳақиқий ҳур бўлиб, унинг руҳи эркин парвоз қила олади. Илоҳий нақшлар билан мунаққаш бўлган қалбдан чиқадиган садо, нур, сўз ва амал кимёи саодат, иксири ахмардир. У бошқа қалбларга бориб нақшланади ва инсонни иллатлардан халос этиб, уни зангламайдиган соф олтинга айлантиради. Шунинг учун ҳам нақшбандлар изидан борганлар қалб кўзи равшан инсонлардир.

Гулчеҳра НАВРЎЗОВА,

*Бухоро Муҳандислик-технология институти
профессори, фалсафа фанлари доктори*

Qarzga olish san'ati

Бадий образ яшовчанлигини таъминлайдиган, китобхоннинг фалсафий-ижтимоий ва эстетик қарашларини ривожлантирадиган энг муҳим хусусиятлардан бири – кўпмаънолилиқдир. Бу кўпинча унинг метафориклиги ва ассоциативлиги билан белгиланади. Кўпмаънолилиқ нафақат рамзий, балки том маънодаги реалистик образларга ҳам хос, фақат бунда кўп маънолилиқнинг юзага келиш механизми ўзгача, у бадий образнинг яхши маънодаги нотугаллиги билан боғлиқдир (Курунов Д., Мамажонов З., Шералиева М. *Адабиётшунослик лугати. Тошкент, “Akademnashr”, 2013. 47-бет*). Сўз санъатида мавҳум образларни аниқлаштиришда кўплаб бадий ифода-тасвир воситалари қатори метафоранинг ўрни алоҳида. Метафора-истиора оламни идрок этиш ва уни бадий қайта гавдалантиришнинг муҳим шакли, ижодкорнинг воқеликка муносабатини кўрсатувчи поэтик ҳодисадир.

Маълумки, антик даврданоқ поэтикада метафора масаласи тадқиқ этилган. Изократ, Квинтилиан, Цицерон, Аристотель каби қадимги юнон олимлари бунга оид дастлабки назарий қарашларни ёзиб қолдирган. Аристотель уни эстетик тил бирлиги ҳамда поэзия тилининг белгиловчи хусусияти сифатида баҳолайди ва уни “нарсга хос бўлмаган, жинсдан турга ёки турдан жинсга, ёхуд турдан турга кўчирилган ёинки ўхшатирилган сўздир” дея таърифлайди (Аристотель. *Поэтика. Тошкент, Ғафур Ғулом номидаги АСН, 1980. 47-бет*). Бу қарашлар кейинги асрларда турли йўналишларда метафора тадқиқи учун асос бўлди. Бу мавзуда жаҳон олимлари томонидан олиб борилган

илмий-амалий тадқиқотлар “Метафора назарияси” тўпламида жамланди (*Теория метафоры. Москва, “Прогресс”, 1990*). Изланишларга кўра, XX аср бошлари Ғарб шеъриятида метафорик образларни қўллаш кучайди. Таниқли олимлар томонидан Александр Блок ва Маяковский “метафора шоирлари” деб баҳоланди.

Бадий кўчимнинг бу тури Шарқ поэтикасида истиора деб аталади. Истиора – арабча сўз бўлиб, қарзга ёки ориятга олиш, яъни бировнинг буюмидан бебадал фойдаланиш, деган маънони англатади. Истиорага оид қарашлар VIII – XV асрларда мумтоз поэтика, илми саноеъ доирасида ўрганилган. Шарқнинг улуғ шеършунослари Ибн Халдун, Умар Родуёний, Рашидиддин Ватвот, Қайс Розий, Атоуллоҳ Ҳусайний ва Шайх Аҳмад Тарозий асарларида шеърӣ санъат тури сифатида истиоранинг асосий хусусиятлари талқин қилинган. Жумладан, Атоуллоҳ Ҳусайний “Истиора улдурким, ясоқ ва ирода этилган маъно орасиндаги алоқа ўхшашлиқтур. Истиора... сўзнинг мукаммал зийнатидур ва фасоҳату балоғат арбоби қошинда ҳақиқаттин яхшироқтур” (Атоуллоҳ Ҳусайний. *Бадоеъ ус-саноеъ. Тошкент, Ғ.Ғулом номидаги АСН, 1981*), деб ёзади. Абдурауф Фитрат таърифича эса истиора “бир сўзнинг ўз маъносидан бошқа бир маънони учун ишлатилмакидир, шул шарт биланким, у сўзнинг ўз маъноси билан янги маънони ўртасида бир турли ўхшашлик бўлсун”.

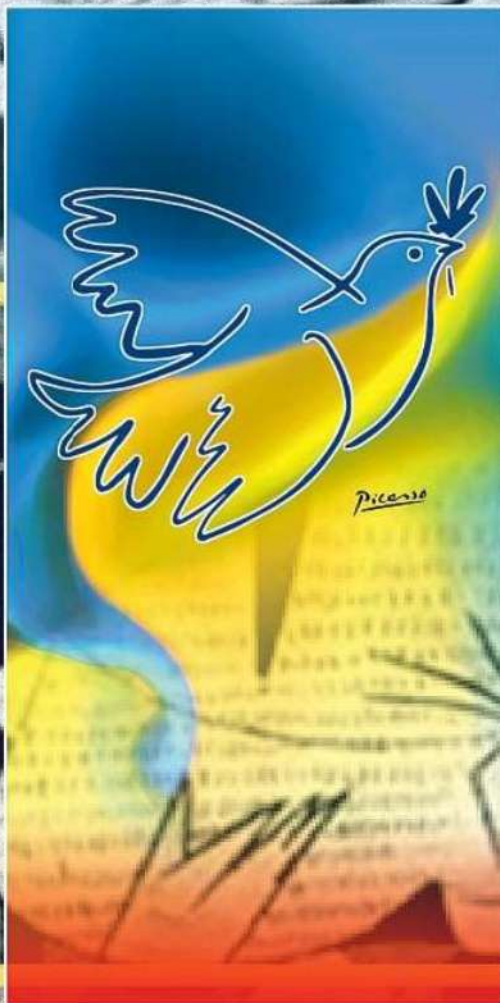
Ҳар бир давр шеъриятининг ўзига хос, бетакрор хусусиятлари мавжуд бўлиб, у ана шу хусусиятлари билан ўзидан олдинги ва кейинги даврлар шеъриятдан фарқланиб туради. XX асрнинг

Нашр кўрсаткичи: 869/870
Баҳоси келишилган нархда

TAFAKKUR

ТАФАККУР 2/2022

ISSN 2010-6491

9 772010 649005